

Natuurpunt Voorkepen

Driemaandelijks tijdschrift - Jaargang 21 nr. 84 oktober-november-december 2022

TEVEEL STIKSTOF BEDREIGT NATUUR

**AUTOCHTONE BOMEN EN STRUIKEN IN ONZE
RESERVATEN**

www.natuurpuntvoorkepen.be

ASSUR INVEST

Verzekeringsmakelaar

ASSUR INVEST NV

Antwerpsesteenweg 289

2390 Westmalle

FSMA 023875 A | RPR 0412.725.496

T 03 312 44 60 F 03 312 07 70

info@assur-invest.be

www.assur-invest.be

V.U. PAUL STRYCKERS - MEERHEIDEWEG 55 - 2980 ZOERSEL
P209223 AFGIFTEKANTOOR 2390 MALLE

Als je mij ziet, ween dan.

Dit oude opschrift op een Duitse *Hungerstein* verwijst naar droge jaren van hongersnood en deze zomer dook hij weer op uit zijn rivier. We zagen nog vele andere tekenen van de ontsporing van het klimaat. Ik hoef het je niet te vertellen.

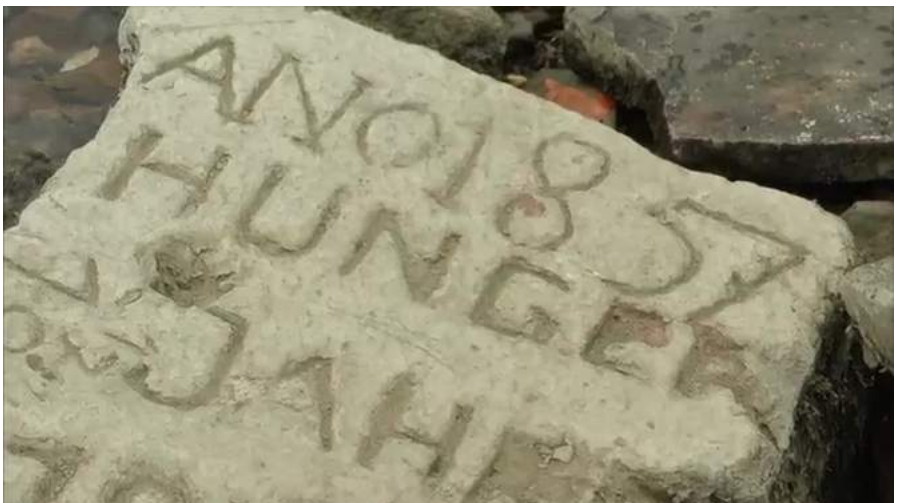
Dit vraagt een wereldwijde oplossing. De decarbonisatie van de energiesector is een belangrijke sleutel. Als er één positief ding uit Poetins oorlog voortkomt is het misschien wel dat dit proces versneld wordt, weze het dat we wel eerst langs verlengingen van kerncentrales en tijdelijke heropstartingen van steenkoolcentrales moeten passeren om de winter door te komen. Een bittere pil.

Kunnen wij dan zelf niets doen? Jazeker, Natuurpunt draagt zijn steentje bij aan de bebossing en vernatting van Vlaanderen. En waarom zou je zelf geen steentje bijdragen, of beter nog, een steentje weghalen? Plant er dan dit najaar eens een boom of wat struiken. Plantgoed bestel je gemakkelijk dankzij de behaagactie. Doen!

Het wetenschappelijke tijdschrift *Science* publiceerde een studie waaruit blijkt dat een aantal ecosystemen zoals Amerikaanse prairies kampen met een stikstoftekort. Het lijkt paradoxaal want bij ons is er nogal wat heisa rond veeteeltbedrijven die moeten sluiten wegens hoge uitstoot van stikstof. Wim legt verder in dit blad uit waarom stikstof nodig is, maar dat te veel ervan heel nefast is. Dit probleem kunnen we in Vlaanderen zelf aanpakken. Laten we het doen, want zeg nu eerlijk, is het echt nodig dat inwoners van 60 landen Vlaams vlees voorgeschoteld krijgen -liefst 66% van de productie hier- ten koste van onze natuur? De boer hoeft de dupe niet te zijn want de kost voor maatschappelijke problemen moeten door de gemeenschap gedragen worden.

De herfst kondigt zich aan met zijn kleurenpracht en zijn overvloed aan vruchten en paddenstoelen. Een boswandeling zal goed doen. Waar zijn mijn wandelschoenen?

Peter

Inhoud

Activiteitenkalender	3
Teveel stikstof: een onderschat milieuprobleem?	4
Hoe autochtoon moeten onze reservaten zijn?	8
Appelvink	14
Hulst	15
Herfst - vruchtenseizoen	16
Natuur.cultuur - Wilfried D'hondt	19
Hondenwandeling 30 juli Grenspark Kalmthoutse Heide	20
Ontbijtbuffet 2 oktober	21
Behaag... natuurlijk 2022	22
Brandhout uit onze natuurgebieden	23
Wandel-fotozoektocht Westmalle	23
Filmvoorstelling: Holland - natuur in de Delta	24
Natuurcryptogram 7	24

Natuurpunt Voorkempen is het driemaandelijks tijdschrift van de gelijknamige afdeling van Natuurpunt. Verschijnt op 1 januari, 1 april, 1 juli en 1 oktober.

Werkten mee aan dit nummer: Chris De Roover, Jos Jansen, Peter Keustermans, Guy Laurijsens, Paul Lemoine, Fabienne Renders, Jos Renders, Paul Stryckers, Herman Van Looken, Dirk Vanschoonbeek, Wim Veraghtert.

Eindredactie en verantwoordelijke uitgever: Paul Stryckers.

Voorzitter Natuurpunt Voorkempen: Peter Keustermans, 0475/58 69 18, peter_Keustermans@telenet.be

Ondervoorzitter en penningmeester: Walter d'Hertefelt, 0478/65 90 10, walter.dhertefelt@gmail.com

Secretariaat en ledenadministratie: Dirk Vanschoonbeek, 0477/65 50 91, dirk.vanschoonbeek.2390@gmail.com

Voorzitter Kern Zoersel; Paul Stryckers, 0475/53 37 53, stryckers.mertens@skynet.be

De overige bestuursleden en de gebiedsverantwoordelijken (conservators) vind je op onze website natuurpuntvoorkempen.be

Foto voorpagina: oudere dorpsgenoten weten nog dat ze vroeger hanekam (cantharel) konden plukken in de Trappistenbossen en de Halse bossen. Door stikstoftoename is deze soort inmiddels verdwenen (foto Herman Van Looken). Lees het artikel vanaf p. 4.

www.natuurpuntvoorkempen.be
Afdeling: BE80 7512 0545 9477
Kern Zoersel: BE69 7512 0545 9578

Activiteitenkalender

OKTOBER

zo 02	8u30 of 10u30	Familiaal ontbijtbuffet - CC Het Zonneputteke Zoersel
zo 09	9u30	Paddenstoelenwandeling - domein de Renesse Oostmalle
za 15	--	Busreis Nationaal Park Hoge Kempen - diverse opstapplaatsen
zo 16	9u30	Dag van de Trage Weg - Westmalle

NOVEMBER

zo 20	10u	Filmvoorstelling 'Holland - natuur in de Delta' - GC 't Gasthuis Wijnegem
vr 25	20u	Puur Natuur Quiz - GC Westmalle (inschrijving per ploeg verplicht)
za 26	--	Afhalen bestelde planten Behaagactie
zo 27	--	Dag van de Natuur

DECEMBER

za 10 zo 11	--	Kerstmarkt Sint-Antonius
za 17	14u	Vogelvoedertaartjes maken - Oude pastorie Westmalle

Voor meer details raadpleeg de activiteitenkalender die je bij vorig nummer ontving. Voor onvoorziene wijzigingen of aanvullende gegevens raadpleeg onze website en abonneer je op onze maandelijkse nieuwsbrief. Zo beschik je steeds over de meest recente en volledige informatie.

Aankoop van natuurreserveaten: Projectnummers Natuurpunt Voorkepen

Steun de aankoop van onze natuurgebieden op rekeningnummer **BE56 2930 2120 7588** van Natuurpunt uzw, Coxiestraat 11 te 2800 Mechelen. Vermeld dat het om een gift gaat met het projectnummer:

Afdeling Voorkepen	3794
Vallei van de Delfte Beek	7720
Schijnvallei Zoersel	7798
Bonte Klepper	7106
Hegte Heyde	7758
Heiblok (Zoerselbos)	7719
Marbelenuen	7211

Teveel stikstof: een onderschat milieuprobleem?

De stikstofproblematiek beheerst nu al enkele maanden de Vlaamse media. ‘Eindelijk’, denken vele biologen en natuurbeschermers. Waarover gaat dit eigenlijk?

Wim Veraghtert

behandelt de stikstofcrisis in vier vragen.

1 Waarom is een teveel aan stikstof problematisch?

Stikstof is een voedingselement voor planten en onmisbaar in de natuur. Alle planten nemen stikstof op, maar *trop is teveel*. Dat is net als water voor mensen: wij kunnen niet zonder water, maar wie meer dan tien liter op een uur drinkt, kan sterven aan een watervergiftiging. In Vlaanderen was een stikstofarme situatie eeuwenlang de standaard. De zandgronden die hier ontstonden na de laatste ijstijd, zijn van nature voedselarm. Daarom leven hier vele honderden soorten planten en dieren die zich hebben weten aan te passen aan een stikstofarme omgeving. Na de Tweede Wereldoorlog veranderde dat volledig op enkele decennia: door de uitvinding van kunstmest, de intensivering van de landbouw en industrie en het alsmear toenemende verkeer veranderde de schaarste aan stikstof op korte tijd in een overdaad aan stikstof.

Dat heeft tal van gevolgen voor de natuur. We sommen er een paar op:

- Minder bloemen in bermen en graslanden. Tal van planten (margrietten, pinksterbloemen en koekoeksbloemen om er enkele te noemen) gedijen goed in een matig stikstofrijke situatie. Geef ze teveel stikstof en ze kwijnen weg. Hun plaats wordt ingenomen door stikstofminnende planten (ja,

die bestaan ook), zoals grote brandnetel, kleefkruid, ridderzuring en bepaalde grassen. In bermen waarin vanuit aanpalende akkers meststoffen terechtkomen, neemt de diversiteit aan planten af, en dan vooral de bloemen. In Nederland werd vastgesteld dat tussen 1994 en 2008 het aandeel bloemen in het landschap met zo'n 30 % afnam. Dat betekent dus ook minder nectar en heeft ongetwijfeld gevolgen voor insecten zoals vlinders en bijen.

“Alle planten nemen stikstof op, maar trop is teveel.”

- Vergrassing van heidegebieden. Heides in goede toestand zijn gevarieerd: je vindt er niet enkel struikheide, maar ook open plekken met kaal zand, korstmossen en plantensoorten zoals heidespurrie of dwergviltkruid. Bij een hogere stikstofdepositie nemen bepaalde grassen zoals pijpenstrootje en bochtige smele sterk toe, waardoor andere planten verdrongen worden. Het kale zand groeit dicht met grijs kronkelsteeltje, een Amerikaans mos dat hier in de 20ste eeuw terecht kwam. Dat de vegetatiestructuur zo verandert, heeft dan weer impact op de talrijke typische bewoners van de heide: van hagedissen tot specifieke heidevlinders en -loopkevers.
- Veranderde voedselkwaliteit voor insecten. Planten die niet tegen veel stikstof kunnen,

kwijnen weg maar planten die er wel mee weten om te gaan, nemen gewoon meer stikstof op. Dat zien we bijv. bij veldzuring, een algemene plantensoort in graslanden en wegbermen. Op die zuring leven ook rupsen van dag- en nachtvlinders. Uit onderzoeken blijkt dat zuringplanten met een te hoog stikstofgehalte in hun bladeren, toxisch geworden zijn voor de rupsen van de lieveling en de bruine vuurvlinder. Die rupsen sterven dan. Soortgelijke effecten werden vastgesteld bij nachtpauwoogruppen op struikheide: die sterven niet, maar ontwikkelen zich veel trager en zijn minder vitaal.

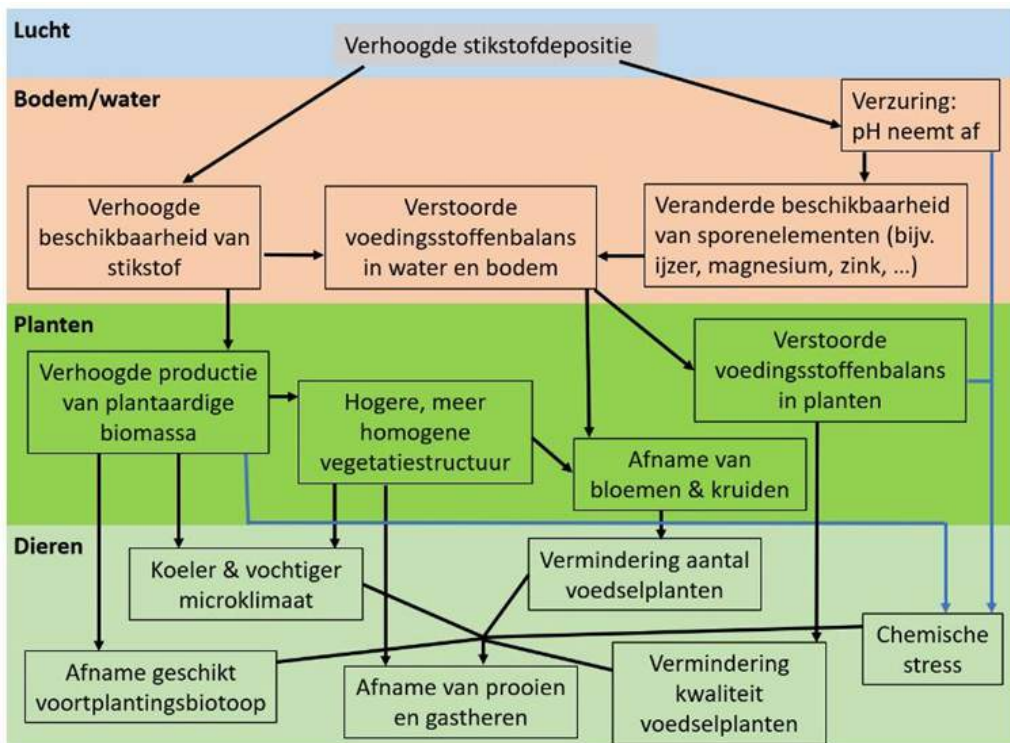
- Impact op het bodemleven en paddenstoelen. Stikstof komt ook in de bodem terecht. In de grond leven allerlei schimmels die verschillende rollen vervullen: sommige breken dood materiaal af, andere parasiteren op planten en nog andere leven in symbiose met planten (en helpen dus planten groeien). Uit onderzoek in graslanden blijkt dat die laatste categorie afneemt ten gevolge van teveel stikstofdepositie. Anderzijds kunnen de parasitaire schimmels wel profiteren; geen goed nieuws voor de planten. In bossen nemen ook de paddenstoelen die in symbiose met bomen leven het sterkst af. Ooit stonden de Trappistenbossen bekend voor hun hoge aantallen cantharellen (hanenkammen) die er jaarlijks geplukt konden worden. Die zijn nagenoeg verdwenen: uit onderzoek blijkt dat de veranderde milieukwaliteit hiervoor verantwoordelijk is.
- Toenemende verzuring. Stikstof wordt onder verschillende vormen uitgestoten: als stikstofoxiden (door verkeer & industrie) en als ammoniak (vnl. door landbouw).

Ammoniak draagt bij aan de verzuring van bodems en wateren. In zuurdere vennen kunnen eitjes van amfibieën beschimmelen. Veel stikstof stimuleert algengroei en doet de hoeveelheid zuurstof in het water afnemen. De verzuring doet zich ook voor in bosbodems en werkt daar door in de hele voedselketen. Stikstof is er in overvloed, maar daardoor zijn andere voedingsstoffen die planten in lage hoeveelheden nodig hebben, er minder. We hebben het dan over kalium, calcium en magnesium. Door die verstoorde balans worden bijvoorbeeld eiken minder vitaal. Op de Veluwe in Nederland stelde men

“Stikstof kun je als een sluipmoordenaar in de natuur beschouwen.”

vast dat de bomen er slecht aan toe zijn. Die verstoorde nutriëntenbalans leidt ertoe dat bepaalde ongewervelden, zoals slakken en pissebedden die graag kalkrijke omstandigheden verkiezen, achteruitgaan. Ook verandert de samenstelling van eikenbladeren. Voor rupsen die daarvan knabbelen zijn er minder eiwitten beschikbaar. De aantallen rupsen nemen bijgevolg ook af. Dat heeft dan weer zijn gevolgen voor vogels die ongewervelden eten. Te weinig calcium kan er zelfs voor zorgen dat zangvogels problemen krijgen bij de productie van eieren. Op sommige locaties in Nederland is er zelfs sprake van koolmezenjongen die in het nest hun pootjes breken. Langlopend onderzoek bij Nederlandse sperwers -die zangvogels eten- bracht meer afwijkingen bij embryo's aan het licht. Het mineralentekort werkt dus door in de hele voedselketen.

Stikstof kun je dus als een sluipmoordenaar in

de natuur beschouwen. Veel van de effecten zijn subtiel, maar gezien de veelheid aan effecten is het totale plaatje indrukwekkend. In de wetenschappelijke literatuur werden de gevolgen van een teveel aan stikstof als volgt weergegeven:

Kortom, het stikstofprobleem is niet ‘verzonnen’ door groene jongens of ambtenaren. Het is een reëel probleem waarvan de effecten erg divers, maar soms moeilijk te onderzoeken of vast te stellen zijn.

2 Is dit een nieuw milieuprobleem?

Nee, zoals hierboven al gezegd: het probleem is ontstaan in de tweede helft van de twintigste eeuw. Het besef (onder wetenschappers) dat de stikstofhoeveelheden problematisch waren, was er reeds in de jaren 1980. Een belangrijk onderzoek over de achteruitgang van paddenstoelen in Nederland werd in 1991 gepubli-

ceerd. Desondanks hebben we het probleem nog enkele decennia laten ontsporen.

Het is bovendien ook geen lokaal probleem: hoewel de stikstofproblematiek in België en Nederland groter is dan in andere landen, zijn er elders in de wereld ook problemen met vermisting. In 2015 verscheen in het tijdschrift *Science* een grote studie over de grenzen van de draagkracht van de planeet. Daarin stelden de auteurs dat die grenzen op twee vlakken al ver overschreden waren: het verlies van biodiversiteit en de verstoring van nutriëntencycli, met name stikstof.

3 Waarom is het nu dan plots in de actualiteit?

Dat heeft te maken met druk vanuit Europa. In 1992 werd de Habitatrichtlijn gepubliceerd. Daarin werden de Europese lidstaten verplicht gebieden af te bakenen waarin na-

tuur beschermd zou worden: het zogeheten Natura2000-netwerk. Daarbij ging de aandacht naar bijzondere habitats: leefgebieden waarin bijzondere natuur te vinden is, zoals oude loofbossen, bepaalde types van bloemrijke graslanden, duinen, heiden of venen. Na de eeuwwisseling groeide in Europa het besef dat het louter afbakenen van beschermde gebieden op papier geen garantie op effectief natuurbehoud biedt. Daarom werden lidstaten recentelijk verplicht actie te ondernemen om de beschermde habitats en zeldzame soorten 'in goede staat van instandhouding' te krijgen. Dat wil zeggen dat ze niet verder achteruit mogen boeren. Niet alleen de oppervlakte natuur telt voor Europa, maar ook de kwaliteit van die natuur. Elke lidstaat moet om de zes jaar rapporteren hoe met die toestand van de natuur gesteld is. In Vlaanderen zijn 44 verschillende habitattypes Europees beschermd: op 6 na zijn die, aldus het Natuurrapport 2020, allemaal in zeer ongunstige staat. Om daar iets aan te doen, moeten we ervoor zorgen dat er niet teveel stikstof op onze bossen, graslanden en heiden blijft regenen. Zo niet blijft het vechten tegen de bierkaai.

Je kunt dus zeggen dat 'het moet van Europa'. Maar in feite zat stikstofreductie een veel breder effect hebben: ook buiten Europees beschermde natuurgebieden zien we momenteel een nefaste invloed (denk maar aan de achteruitgang van bloemen of de verstoorde ontwikkeling -en verhoogde sterfte- van insecten).

4 Valt het überhaupt op te lossen?

Decennialang non-beleid heeft ervoor gezorgd dat het stikstofprobleem zodanige proporties heeft aangenomen dat het met enkele kleine bijstellingen of maatregelen niet op te lossen valt. Daarom wordt het een zure appel om

Vergassing met pijpenstrootje in het natuurreservaat Het Marbelen Ven.

door te bijten.

Niets doen kan ook een keuze zijn, maar los van het feit dat we dan Europa op ons dak krijgen omdat we onze verplichtingen niet nakomen, zou het wel een bedenkelijke keuze zijn. Stikstof cumuleert in het milieu: het probleem wordt dus erger. Dat betekent dat een hoop soorten die stikstofgevoelig zijn -en dat er in de Kempen dus vele honderden- verder afnemen en misschien op termijn verdwijnen. De soorten die zich wel weten aan te passen (niet alleen aan de stikstofhoeveelheden maar ook aan klimaatverandering en versnipperd landschap), blijven, maar dat zijn vaak 'banale' soorten die zich overal thuis voelen. De enorme diverse natuur die we nu hebben, wordt dan minder divers. Het wordt dan meer eenheidsworst, of zoals sommigen wel eens zeggen: McDonaldsnatuur. Dat is niet de keuze waar Natuurpunt voor wil gaan.

Meer lezen: <https://www.natuurpunt.be/stikstof>

Hoe autochtoon moeten onze reservaten zijn?

Paul Stryckers

Op enkele maanden tijds verschenen twee boeken die heel andere uitgangspunten hanteren inzake het begrip autochtone of oorspronkelijk inheemse soorten.

Paul Stryckers

licht de verschillen tussen beide publicaties toe en gaat na of en hoe we in onze reservaten rekening moeten houden met dit concept.

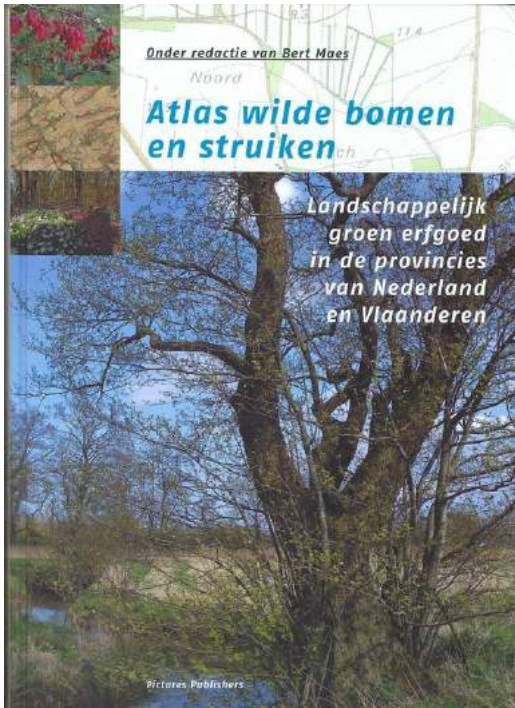
De voorbije twee jaar verschenen twee boeken die wel elkaars tegenpolen lijken te zijn. Het in een vorig nummer van dit tijdschrift besproken *De juiste boom voor elke tuin* van ecoloog Martin Hermy beschrijft in hoofdzaak exotische houtgewassen die onder het motto 'beter een exotische boom in een tuin dan geen boom'¹ als alternatief kunnen worden gebruikt voor de inderdaad veelal te groot wordende inheemse bomen. In dit bijna 400 pagina's tellende boek wijdt de auteur amper een halve pagina aan autochtone oftewel oorspronkelijk inheemse soorten. Dit zijn soorten die zich hier sinds de

laatste ijstijd ononderbroken op natuurlijke wijze hebben verjongd, of door de mens vanuit lokaal materiaal werden aangeplant. Hermy wijst op het sterk versnipperde areaal van deze soorten, wat inteelt kan veroorzaken hebben. Daarom raadt hij aan om het genetisch materiaal te vermengen met dat van zuidelijker voorkomende exemplaren, om zo in te spelen op de klimaatverandering. Zelfs inkruisen met andere soorten kan bomen meer weerbaarder maken tegen nieuwe aantastingen.

Van een heel ander standpunt vertrekt *Atlas wilde bomen en struiken*, onder de redactie van autochtone soortenspecialist Bert Maes.

¹ Zie bespreking in het derde nummer van vorige jaargang.

Dit meer dan 700 pagina's tellende boek gaat uitvoerig in op het belang en het beheer van autochtone houtgewassen in bossen en houtige landschapselementen. (Het is niet duidelijk waarom de auteurs ervoor gekozen hebben om 'wilde' als synoniem voor 'autochtone' te gebruiken, aangezien 'wilde' al heel lang een andere connotatie heeft in het algemene spraakgebruik, nl. niet tam of niet veredeld.) De hoofdmoot van het werk bestaat uit een beschrijving van het voorkomen van deze soorten in alle Nederlandse en Vlaamse provincies. Dit is een synthese van een hele reeks veldonderzoeken die soms al van enkele tientallen jaren geleden dateren. De auteurs uit Nederland en Vlaanderen evalueren deze sites exclusief vanuit het standpunt van het voorkomen van autochtone soorten. Dat verklaart waarom 'ons' Zoerselbos veel meer aandacht krijgt dan het zoveel grotere Zoniënwoud. Door hun -legitieme- uitgangspunt gaan de auteurs voorbij aan het feit dat laatstgenoemd bos nog grotendeels op bodems groeit die onge-

schonden uit de laatste ijstijd zijn gekomen. Je zou kunnen stellen dat om die reden het Zoniënwoud mogelijks het enige natuurgebied in Vlaanderen is dat de potentie heeft om zich te ontwikkelen tot een echt 'oerbos'. Het klopt dat de beuken die er nu nog de hoofdmoot van het bomenbestand uitmaken ingevoerd werden uit Oostenrijk. Maar dat heeft niet belet dat het Joseph Zwaenepoelreservaat, dat deel uitmaakt van het Zoniënwoud, is uitgeroepen tot UNESCO werelderfgoed! Maes en collega's zijn zich eveneens bewust van de impact van klimaatverandering op autochtone soorten, maar trekken een heel andere conclusie dan Hermy. Autochtone soorten hebben in de loop van de laatste duizenden jaren al diverse klimaatveranderingen ondergaan -denk aan de zgn. 'Kleine Ijstijd'- en kunnen wat dat betreft dus tegen een stootje. Bovendien zitten heel wat soorten bij ons eerder aan de noordkant van hun areaal. Als dit door klimaatopwarming verder naar het noorden opschuift, komen de soorten dus niet meteen in gevaar. Maar hier dreigen de auteurs zichzelf tegen te komen, want dit zou betekenen dat in onze streken het autochtoon materiaal vervangen wordt door materiaal dat van elders -lees: het zuiden- komt. Wat Hermy als 'radicale' oplossing suggereert, nl. vermengen van genetisch materiaal, kan misschien gewoon van nature optreden...

Dit doet alleszins geen afbreuk aan het werk van Maes en co. Ze stellen terecht *dat belangrijk is te realiseren dat onze laatste landschapselementen met wilde bomen en struiken uiterst zeldzaam zijn geworden. Het zijn wel de levensgemeenschappen met zeer oude ecologische verbanden die niet maakbaar zijn. Ook al kennen we niet alle ins en outs, behoud ervan is juist nu nuttig. Behoud van een breed genetisch spectrum bij klimaatveranderingen is sowieso belangrijk.* (p. 111)

De in onze regio zeldzame inlandse vogelkers is aangetroffen in Zoerselbos.

Maar hoe moeten we met dit gegeven omgaan bij het beheer van onze reservaten?

Het ligt in de logica zelf van het biodiversiteitsdoel van een natuurreservaat, dat het **aanwezige autochtoon materiaal** beschermd wordt. Genetische diversiteit is immers het eerste niveau van biodiversiteit. Of dit op termijn een goede keuze zal zijn, valt af te wachten. Maar als we het nu niet beschermen, zijn we het zeker en definitief kwijt. Meteen dient gezegd dat het niet eenvoudig is voor een terreinbeheerder om het autochtone karakter van een soort vast te stellen. Genetisch onderzoek van het DNA behoort niet tot de mogelijkheden. Daarnaast geeft dit uitsluitsel over een individu, maar daarom nog niet over een populatie. Soms bestaan speciale kenmerken, zoals oude hakhoutstoven. Die kunnen eeuwen oud zijn en zelfs ouder worden dan een normaal uitgegroeide boom. Als leidraad beschikken we over het voormelde boek, maar vooral over de uitvoerige rapporten die aan de basis ervan liggen. Voor de provincie Antwerpen werd het terreinonderzoek (ook door Maes en co) uitgevoerd in 2002-2003. Het rapport is te downloaden via de website van ANB. Hoewel opname in dit rapport geen sluitend bewijs vormt van het autochtoon karakter van alle exemplaren van de betrokken soort in het reservaat, kan het toch een goede aanwijzing zijn. Het rapport

beschrijft de criteria inzake de groeiplaatsen en de bomen of struiken. De auteurs geven toe dat slechts in weinig gevallen een absolute uitspraak omtrent het inheems karakter kan worden gedaan. De mate van zekerheid is daarom aangegeven in een driedelige schaal: vrijwel zeker autochtoon (a), waarschijnlijk autochtoon (b) en mogelijk autochtoon (c). Uiteindelijk speelt *‘the best professional judgement’* een belangrijke rol bij de motivatie een groeiplaats het predicaat inheemse genenbron te verlenen.

Om welke soorten gaat het? Het rapport vermeldt wilde lijsterbes als de meest voorkomende autochtone soort in het onderzoeksgebied. Esp (ratelpopulier), hazelaar, ruwe berk, sporkehout, wilde kamperfoelie, zomereik en zwarte els zijn algemeen voorkomend als autochtone soort. Een aantal van deze soorten wordt nooit of zelden aangeplant. (In De Kluis staan

“Oude hakhoutstoven kunnen eeuwen oud zijn en ouder worden dan een normaal uitgegroeide boom.”

wel enkele jonge hazelaars met bruin gevlekte bladeren!) Uitzondering is de zomereik, waar het rapport vooral kijkt naar oude sporen van hakhout. In De Kluis kwamen tot voor enkele jaren oude eikenknotbomen voor langs de Delfte beek. De oorsprong daarvan is onbekend. Mogelijk zijn de andere eiken er voortgekomen uit deze knotbomen als zaailingen. Sporkehout is volgens het rapport ook wel aangeplant in Zoerselbos. Vrij algemeen voorkomend in het onderzoeksgebied zijn boswilg, grauwe wilg en klimop. Expliciet worden onze reservaten vermeld in het rapport voor volgende soorten:

- Beklierde heggenroos: De Maeij (uiterst zeldzame soort!)
- Fladderiep (steeliep): Zoerselbos
- Gelderse roos: Zoerselbos; Zalfen (vermel-

ding op kaart in rapport)

- Geoorde wilg: Zoerselbos; Einhovense beek
- Gewone es: De Kluis (foto in rapport maar precieze locatie onbekend)
- Grauwe wilg, ondersoort oleifolia: Zoerselbos; Vorse beemden (het herkennen van deze ondersoort is specialistenwerk!)
- Hondсроos: Zalfen
- Rode kornoelje: Zoerselbos
- Sleedoorn: 'betrouwbare populaties in omgeving Zoersel'; Zoerselbos; Blommerschot één exemplaar naast beek met afwijkende habitus
- Vogelkers (= de inheemse soort): Zoerselbos
- Wegedoorn: Zoerselbos; De Kluis
- Wilde gagel (zie foto bovenaan artikel): Zoerselbos (Heiblok!)
- Wilde kardinaalsmuts: Zoerselbos
- Zachte berk: Zoerselbos; De Kluis
- Zwarte bes: Zoerselbos; Zalfen (vermelding op kaart in rapport)

De wegedoorn krijgt een bijzondere vermelding in het rapport: *De Wegedoorn mag beschouwd worden als een indicator voor oude, ongestoorde situaties op lemige en vochtige bodems, met name in Elzen-Vogelkersbos in de beekdalen. Het is een echte bossoort, die redelijk veel schaduw verdraagt.* Van deze

Bloeiwijze van Gelderse roos.

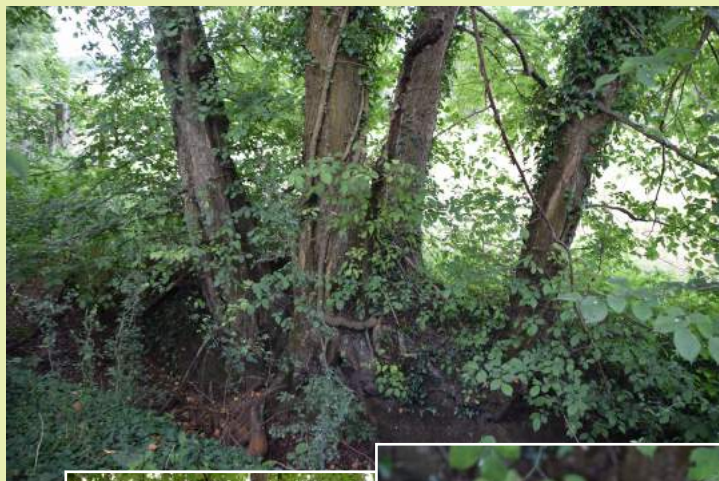
tweehuizige soort komen initieel één mannelijke en één vrouwelijke struik in De Kluis voor. Zaden van deze laatste werden opgekweekt door de auteur. Een aantal exemplaren (die nu zelf ook al bes dragen) werd aangeplant in De Kluis langsheen de straat Blommerschot; enkele werden door ANB in Zoerselbos aangeplant nabij de Rodendijk. Gelderse roos, geoorde wilg, wilde gagel en zwarte bes komen in Blommerschot-De Kluis voor, alhoewel het rapport hier geen melding van maakt. Er is geen reden om aan te nemen dat die soorten hier niet autochtoon zouden zijn. In Zoerselbos en Blommerschot-De Kluis groeit eenstijlige meidoorn. Het eerstgenoemde gebied bevat ook heel wat houtkanten. Eenstijlige meidoorn kan hier aangeplant zijn met niet-autochtoon materiaal. In Blommerschot-De Kluis groeit de soort als verspreide individuen op enkele plaatsen in het valleibos. Dit komt overeen met de vermelding in het rapport: *Alleen daar waar wat leem in de ondergrond aanwezig is, dus in de beekdalen (vooral ten zuidwesten van Turnhout), groeit soms een enkele Eenstijlige meidoorn.* Meidoornhoutkanten zijn in de nabije omgeving niet te vinden.

En wat te doen met de **aanplant van bomen en struiken**? Op enkele plaatsen na, wordt in Blommerschot-De Kluis op middellange termijn gestreefd naar 'zelfregulerend bos'. De natuurlijke processen, met inbegrip van stormen, reenvraat en aantastingen door parasieten, bepalen hoe het bos er uit ziet. Maar op heel wat plaatsen is nog een omvormingsbeheer aan de gang, omdat invasieve exoten er dominant zijn. Dit leidt vaak tot grotere open plekken. Soms raken die heel snel weer opgevuld door toedoen van natuurlijke pioniersoorten zoals ruwe berk, maar op andere plaatsen verloopt dit proces heel langzaam. Mede onder druk van de publieke opinie ontstaat dan de vraag naar her-

Fladderiep in het Fissenheidebos

In het vorige nummer bracht de plantenwerkgroep een verslag van een botanische verkenning van het loofbos dat deel uitmaakt van Den Haan. Dit deels vrij natte bos kreeg ondertussen de naam Fissenheidebos, naar een oud toponiem op de kadasterkaart. Het onderzoek van de plantenwerkgroep gaf al aan dat dit bos zeker nog niet al zijn geheimen had prijsgegeven. Even later kreeg co-conservator Paul een tip van Leo Cautereels van de Vrienden van het Boshuisje en het Zoerselbos dat in 'ons' bos de zeldzame fladderiep moet groeien. Deze bijzondere boomsoort is in onze regio vooral bekend van het Zoerselbos. Maar onderzoekers van het INBO zouden jaren geleden een exemplaar gevonden hebben nabij de Einhovense loop. Deze informatie bleek correct. Naast voornoemde loop vonden we een groepje van 4 bomen, die in feite een uitgegroeide hakhoutstoof vormen. Het exemplaar kan dus al veel ouder zijn dan de omvang van de huidige stammen suggereert. In de onmiddellijke nabijheid groeit bovendien een jong exemplaar van een drietal meter hoog. Mogelijk staan er nog exemplaren, maar ter plaatse is de vegetatie moeilijk doordringbaar. Wordt vervolgd!

Paul Struyckers

beplanting. Voor sommige soorten is autochtoon plantgoed op de markt; voor andere (nog) niet. In principe geven we de voorkeur aan het eerste. Een bijzonder geval was de aanplanting van winterlinde (= kleinbladige linde). Die soort is een historische bewoner van de wat rijkere leemgronden maar werd om diverse redenen uit het (productie)bos geweerd. Vanaf 2013 werd de soort aangeplant in het valleibos, waar de bodem leem bevat. Het gaat niet om autochtone herkomsten. Aangezien evenwel in de zeer ruime omgeving geen autochtone exemplaren van deze soort voorkomen, is ongewenste genetische vermenging niet te verwachten. Pas als deze soort zich spontaan vermeerdert, zullen we de aanplant als succesvol kunnen beschouwen. In de herfst van 2021 hebben we enkele fladderiepen, nakomelingen van de bomen in Zoerselbos, aangeplant. Dit om de overlevingskansen van deze zeer zeldzame soort in onze streek te vergroten. Het valt nog af te wachten of deze soort met voedzame bladeren de vrattendruk van reeën afdoende zal weerstaan.

Tenslotte, hoe gaan we om met bepaalde **nieuwkomers die zich spontaan in onze reservaten vestigen**? Het gaat hier dan niet om exoten uit andere continenten, maar om Europese soorten die -al dan niet een handje geholpen door de mens- onze streken bereiken en zich onder invloed van klimaatverandering kunnen handhaven. Een eerste voorbeeld is de gewone esdoorn. Maes en co wijzen op het onderscheid tussen autochtone gewone esdoorns, die in de Lage Landen alleen in Nederlands Zuid-Limburg voorkomen, en gewone esdoorns afkomstig uit Zuid-Europa. Die laatste hebben minder diep ingesneden bladeren. Het zijn die esdoorns welke je overal in onze bossen kunt aantreffen, waaronder Blommerschot-De Kluis. Ook hier is genetische vermenging

met autochtone exemplaren uit te sluiten. Maar moeten we deze nieuwkomers verwijderen, of -Hermij indachtig- ze verwelkomen als aanvulling op het bestaande soortenassortiment die al goed aangepast zou kunnen zijn aan de op handen zijnde klimaatverandering? Voorlopig is de discussie binnen onze afdeling ten voordele van de soort beslecht... Een ander voorbeeld is de tamme kastanje. Met het huidige areaal ten noorden ongeveer begrensd door de Loire, moet deze soort niet zo ver opschuiven om bij ons te geraken. Onderzoekers van Wageningen Universiteit schatten dat dit tegen het midden van de eeuw het geval kan zijn. Momenteel komen verspreid in De Kluis enkele exemplaren voor, zonder twijfel door de mens aangevoerd. Moeten we deze planten verwijderen, of integendeel beschouwen als 'toekomst-natuurlijke' soort? Aangezien er nog geen spontane uitbreiding is, hebben we beslist de kat uit de (kastanje)boom te kijken. De discussie al of niet autochtoon komt hier overigens niet ter sprake.

Bibliografie

- Maes, B. en Ch. Rövekamp (red.) (2003) *Oorspronkelijk inheemse bomen en struiken in de houtvesterijen Antwerpen en Turnhout*, Onderzoek naar autochtone genenbronnen in Vlaanderen, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Brussel.
- Maes, B. (red.) (2021) *Atlas wilde bomen en struiken*, Landschappelijk groen erfgoed in de provincies van Nederland en Vlaanderen, uitg. Pictures Publishers, Woudrichem.
- Hermij, M. (2020) *De juiste boom voor elke tuin*, uitg. Sterck & De Vreese, Gorredijk.
- Nabuurs, G.-J. en P. Hommel (2007) *Klimaatverandering en het Nederlandse bos: geen doemscenario's graag*, Vakblad Natuur, Bos en Landschap oktober 2007 p. 8-11.

Appelvink

Hoewel de appelvink een grote, opvallend gekleurde vinkensoort is, is hij weinig bekend. Hij leidt immers een teruggetrokken levenswijze en de zang kan niet tippen aan die van zijn neefje, de gewone vink. De laatste jaren worden er steeds meer appelvinken gesignaleerd. In de tuin van fotograaf Herman Van Looken resideerden er meerdere dit voorjaar, en ze kenden geslaagde broedsels. Een goede gelegenheid voor hem om zowel volwassen mannetje als wijfje, en de jongen van beide geslachten te fotograferen. Kun jij ze uit elkaar houden? Kijk voor de oplossing op p. 19.

Dit is de vijfde aflevering van de reeks waarin we inheemse houtgewassen voor je tuin voorstellen. We houden ons hierbij aan de zgn. 'Hermy-regel' dat bomen en struiken in een privé-tuin best niet hoger worden dan 12 meter.

In deze reeks over inheemse bomen en struiken voor de tuin vormt hulst in meerdere opzichten een buitenbeentje. Weinigen zullen er van dromen om in hun tuin een stekelig hulstbosje aan te leggen dat ondoordringbaar is en zo donker dat het verder geen plantengroei toelaat.

Hulst en klimop zijn de enige wintergroene loofhoutgewassen in onze streken; hulst is daarmee ook de enige wintergroene loofboom. Meestal blijft hij eerder een struik, maar in de tuin van de oude pastoorij in Westmalle kun je een heuse hulstboom bewonderen. Wintergroen is dus een absolute uitzondering in de regio van winterkale loofbossen. We vinden die

levensvorm talrijk rond het Middellandse Zeegebied, waar overzomerer een grotere uitdaging is dan de eerder koele, natte winter door te komen. Dan is het handig om in de winter over bladeren te beschikken, maar die moeten dan wel zo gebouwd zijn dat ze in de zomer te grote verdamping kunnen tegengaan. Vandaar dat het meestal om leerachtige bladeren gaat, zoals bij de in veel tuinen aangeplante laurierkers. Zijn unieke aanpassing maakt dat hulst bij ons in donkere beukenbossen kan groeien, net zoals de taxus overigens, maar dat is een naaldboom.

De stekelige bladeren lijken de hulst ongeennaakbaar te maken. Ze zijn op twee manieren

Lees verder op p. 18

Herfst - vruchtenseizoen

Zoek en vind op deze pagina's de vruchten van eenstijlige meidoorn - Gelderse roos - gewone brem - gewone esdoorn- gewone vlier - haagbeuk - hop - lelietje-van-dalen - sleedoorn - taxus - trosvlier - wilde lijsterbes - zomereik

gewapend tegen vraat. De stekelige bladrand zou blad etende zoogdieren, zoals reeën, afschrikken. Maar de jonge scheuten zijn best mals en ik zelf heb kunnen vaststellen hoe in het Engelse New Forest de gelijknamige pony's zich te goed deden aan al volgroeide bladeren! Behalve stekels hebben de bladranden nog een verdikking, wat aanvreten door rupsen en bladwespen voorkomt. De bladeren gaan doorgaans twee jaar mee maar zouden tot vijf jaar (Weeda) en zelfs zeven jaar (Thomas) oud kunnen worden. Vroeger werd beweerd dat de bladeren hoger aan de boom ongestekeld zouden zijn, maar dat wordt al geruime tijd betwist in vooral Nederlandse literatuur (Thomas vermeldt het nog steeds). Als je wat hulsten bekijkt zie je dat het inderdaad niet of hoogstens ten dele opgaat. Er is wel een stekelloze cultivar op de markt (cv. J.C. Van Tol). Toch is er een mineervlieg die van hulst zijn specialiteit heeft gemaakt, met de toepasselijke naam hulstvlieg. Hij vormt een grote blaasvormige mijn op de bovenzijde van de bladeren. Hulst levert door zijn 'bewapening' wel een interessante broedplaats voor vogels op.

De bloemen bevatten nectar en trekken bijen en zweefvliegen aan. Ze zijn 'functioneel tweehuizig' wat wil zeggen dat bij de ene struik de meeldraden niet tot volledig wasdom komen, en bij de andere de stampers. Alleen aan eerstgenoemde vind je op het einde van de zomer de fraaie rode bessen, die voor ons giftig zijn maar vooral door de appelvink gezocht worden. Voor de komst van de kerstbomen in de negentiende eeuw, waren hulsttakken met bessen een populaire kerstversiering in huis. Nu kun je er nog fraaie kerstkransen mee maken.

Hulst is dus zeker niet bedoeld om de show te stelen in de tuin, maar is eerder een functionele aanvulling van het assortiment. Plant de struiken niet naast een moestuin of bloemborder waar je geregeld moet wieden want de bladeren zijn niet om zonder handschoenen aan te pakken. Snoeien gebeurt met de snoeischaar. Hoewel hulst door zijn uiterlijk goed bestand lijkt te zijn tegen de aan gang zijnde opwarming en verdroging, komt de soort toch vooral in het regenrijke Atlantische deel van Europa voor. Dat wordt dus afwachten. In onze bossen stellen we momenteel wel een sterke toename van hulst voor; daarvoor is al de term 'verhulsting' bedacht – wat niets te maken heeft met een populaire reeks op een Vlaamse commerciële Tv-zender.

Plant hulst als (deel van een) haag of om lelijke uitzichten te verstoppen.

Paul S.

Thomas, P. (2022) *Trees*, The New Naturalist Library, uitg. William Collins, Londen.
Weeda, E. e.a. (1987) *Nederlandse oecologische flora*, deel 2, uitg. IVN, Amsterdam.

Steeneik, een eik uit het Middellandse zeegebied die er uitziet als... hulst.

Natuur.cultuur

Wilfried D'hondt

Tweemaal Zoerselbos

Wilfried D'hondt was leraar plastische opvoeding in het Technicum Londenstraat, Antwerpen maar had het geluk kunstgeschiedenis te mogen geven in de afdeling Sierkunsten aldaar. Verrijkt met de kennis die hij opdeed, begon hij in de jaren '70 te schilderen in de stijl van Dali en bekwaamde zich in de techniek van de oude meesters, zij het dan met hedendaagse thema's als de milieuproblematiek. De toon was ironiserend. Hij leerde tekenen door het illustreren van het lokaal Zoersels tijdschrift *Milieukrant*. In de jaren '80 sloot hij aan bij een groepje 'modeltekenen'. Hij werd toen ook medeoprichter van de galerij Silhouet in de Pastorijstraat te

Zoersel. Door het teveel aan activiteiten werd hij in de jaren '90 gedwongen tot dagelijkse wandelingen en/of fietstochten. Hij vond rust in de rijkdom van de natuur en legde tijdens de pauze de kleuren en het ritme van de bomen vast met pastels op papier. Sindsdien beoefende hij die techniek ook op buitenlandse reizen, zij het dan op grote formaten. Hij leerde snel waarnemen door het gebruik van kleine boekjes waarin hij met een rietpen (tevens vulpen) schetsjes maakte, die hij thuis uitwaste met bister. Het werd een eigen stijl op zich.

Hondenwandeling 30 juli Grenspark Kalmthoutse Heide

Jos Jansen

Het was een van die vele snikhete zomerdagen maar dat belette niet dat baasjes en hun honden veel plezier beleefden aan hun heidewandeling.

Jos Jansen

ESTAMINET
PREMIUM Pils

CORNET
DANKO

Praatcafé
Oostmallebaan 99
2980 Zoersel
www.surcele.be

Like us on Facebook

Ontbijtbuffet 2 oktober

Heb je zin om je voeten 'rijklijk' onder tafel te steken? We voorzien op 2 oktober opnieuw een heerlijk ontbijtbuffet in 2 sessies. De eerste van 8.30 u – 10.00 u en de tweede van 10.30 u – 12.00 u. Na de maaltijd kun je, indien gewenst, je maaltijd laten verteren door een gezonde individuele wandeling.

Plaats van het gebeuren: CC Het Zonneputteke, De Ster 1 te Zoersel

Kostprijs: € 15 (+ 12 j)/ € 8 (4-12 j)/ gratis (-4 j)

Inschrijving via:

- bestelformulier
- mail naar info@natuurpuntvoorkepen.be
- telefoon 0477/65 50 91
- een bestuurslid

Je krijgt altijd kort na je bestelling een bevestigingsmail met detail van de bestelling en het te betalen bedrag. Je inschrijving is pas definitief na betaling van het verschuldigde bedrag op onze rekening.

INSCHRIJVEN VOOR 25/9 !!!

Oplossing fotoquiz appelvinken

Van boven naar onder: volwassen wijffe - jong mannetje - volwassen mannetje - jong wijffe

Behaag... Natuurlijk 2022

De verschrikkelijk droge zomers met lege rivierbeddingen afgewisseld met waterbommen (2021) drukken ons steeds vaker met de neus op de feiten dat het klimaat verandert en dit aan een veel sneller tempo dan de meesten verwacht hadden. Er moeten dingen veranderen en we moeten allemaal ons steentje bijdragen. Niets doen is geen optie meer.

Natuurpunt Voorkempen wil de aanplant van streekeigen hagen bevorderen en biedt kant en klare haagpakketten aan tegen democratische prijzen.

Zie bijgevoegde folder in dit Ledenblad!

De klassiekers zijn onze **haagpakketten**: beukenhaag, bloesem- en bessenhaag, bijenbosjes, vogelbosjes, wilde ligusterhaag, houtkant, veldesdoornhaag en zoveel meer.

Net als vorig jaar kun je een aantal **fruitbomen** (appel, peer, pruim, kers) bestellen en verschillende soorten **klein fruit** (blauwe bes, rode bes, kruisbes, framboos, braam). Deze laatste soorten zijn specifiek in het assortiment opgenomen om het aanbod voor kleine tuinen te verruimen.

Vervang ook eens een stukje van dat traditionele gazon door een **bloemenweide**. Een bloemenweide heeft door zijn grote diversiteit aan planten een grote ecologische waarde voor bijen en vlinders. Het zaad dat wordt aangeboden is een mengeling van autochtone éénjarige planten. Een blad met uitleg over het zaaien en beheren wordt toegevoegd aan het pakje zaad. Het is echt niet moeilijk!

Dit jaar bieden we ook **bomen** aan: de zomereik en de winterlinde. Prachtige bomen, maar wel enkel geschikt voor tuinen die daar voldoende ruimte voor hebben.

Prijzen, afbeeldingen, aantal planten per pakket, uitleg en plantinstructies van het aangeboden gamma hagen, fruitbomen, klein fruit, bomen... vind je terug op volgende website:

www.natuurpuntvoorkempen.be

Paul Struyckers

Brandhout van onze natuurgebieden

Door bestrijding van de invasieve exoten in onze natuurgebieden is er ook nog brandhout beschikbaar en vooral Amerikaanse eik en Amerikaanse vogelkers.

Schijnvallei Zoersel:

Kleine Medelaar: tophout van Amerikaanse eik, die zijn nog armdik en uit te zoeken.

Kwadestraat: tophout van berk, els en den.
Laden op eigen risico.

Vallei van de Delfte beek:

Blommerschot: Amerikaanse vogelkers.

In alle gebieden gaat dit om liggend hout en in alle maten en diktes. Alles uit te zoeken.

Prijs en hoeveelheid ter plaatse bespreekbaar.

Contact: jos.renders1@telenet.be of 0473/40 35 82 of via de conservators van deze gebieden.

Wandel-fotozoektocht Westmalle

Deze zomer organiseerden we voor de eerste keer een fotozoektocht in onze Natuurpunt-afdeling.

De wandeling van 6.5 km liep door deelgemeente Westmalle. Twee foto's (nr. 7 en 25) werden naar het einde toe geschrapt. Ingevolge het heel warme weer was foto 7 niet veel zichtbaar, het varkentje op foto 25 raakte na een fikse regenbui tegen einde augustus helemaal overgroeid.

De juiste volgorde van de foto's is:

16 - 22 - 11 - 5 - 21 - 28 - 18 - 9 - 13 - 17 - 12 - 1 - 20 - 6 - 29 - 2 - 25 - 23 - 4 - 26 - 7 - 14 - 10 - 27 - 8 - 19 - 30 - 3 - 15 - 24.

131 formulieren werden binnengebracht, waarvan 18 fout.

113 formulieren waren juist genummerd en op tijd binnen. De winnaar had het juiste aantal formulieren genoteerd. Voor de tweede en derde plaats was de tweede shiftingsvraag van toepassing.

1ste plaats: Mertens Nancy - Malle

2de plaats: Willems Wim - Malle

3de plaats: De Houwer Nina - Malle

3 vrij getrokken formulieren: Vincke Jefke - Malle; Palmans Mieke - Malle; Cools Laura - Zoersel.

De winnaars worden persoonlijk gecontacteerd i.v.m. afhaling prijs.

De deelnemers kwamen uit de 5 deelgemeentes van Malle en Zoersel, verder nog uit 16 andere gemeentes: Rijkevorsel, Brecht en Sint-Job, Wuustwezel, Pulderbos, Herentals, Olen, Lier, Duffel, Wijnegem, Antwerpen, Hoboken en Borgerhout, Melsele, Hamont en Leuven.

Wij danken jullie voor je talrijke deelname, hopelijk heb je er plezier aan beleefd!
Graag tot de volgende keer.

Fabienne R.

Filmvoorstelling: Holland - natuur in de Delta

We vertoonden de film vorig jaar al eens, maar corona gooide toen jammer genoeg roet in het eten waardoor we het aantal plaatsen moesten beperken. Wie er vorig jaar niet bij kon zijn, krijgt een nieuwe kans om de prachtige film alsnog te bekijken. En voor wie wil is er nadien koffie/thee met een stukje taart in de foyer. Daar zijn ook andere dranken verkrijgbaar.

HOLLAND – NATUUR IN DE DELTA is een (her)ontdekking van Nederland; een ode aan onze rivieren en kustgebied en de rijke natuur die zij onze delta brengen. Lang is de natuur de grootste kracht geweest in het deltagebied dat nu Nederland heet. We zien de ontwikkeling naar onze tijd door de ogen van verrassende, kenmerkende dieren die de rivierdelta al lang voor ons bevolkten.

Regisseur: Mark Verkerk (De Nieuwe Wildernis)
Lengte: 95 minuten

Praktisch
Zondag 20 november 2022 10u
Theaterzaal GC't Gasthuis, Turnhoutsebaan199, 2110 Wijnegem
Leden: € 4 film of € 7 film inclusief koffie/thee en taart; niet-leden € 5 resp. € 9
Kaarten enkel vooraf te bestellen via het secretariaat. Reservatie is definitief na betaling op BE67 9791 3075 4587 van Natuurpunt Schijnvallei.

Info: secretariaat 03/354 55 06

Activiteit van Natuurpunt Schijnvallei i.s.m. Natuurpunt Voorkempen, Natuurpunt Schijnbeemden en Natuurpunt Antwerpen Stad.

Natuurcryptogram 7

- A rustplaats voor weekdieren
- B budgettair knipwerktuig
- C mug, teek, Dracula
- D nazomer
- E De Blankaart, Doode Bemde, Mechels Broek
- F propere watervogel
- G toiletartikel uit het kippenhok
- H Op de kermis koos hij de botsauto's maar ...
- I prikkelende, ontvlambare plant
- J Groene kool, Framboos, Twijgjes
- K bereiden watervogeltje
- L 4 bollen stracciatella en 3 pistache
- M gelukkigmakend plantje
- N Rottweilerreet, Keeskont, Akita-aars
- O menselijke amfibie

A		3					5	11		19		
B		16		13			22	18				15
C		5				14	20		7			15
D				10		8						
E		11		20	20			3	6			
F		4	22									
G		18		13		19						
H		9					21	24				
I				16	2	16						12
J		10										
K		14	4					23				
L		9				7						
M		12		17			8	23		17	1	
N		18		2			21				21	
O		1		17			24	6				

Op www.cryptochris.be vind je tips, meer opgaven en de oplossing.

Domein de Renesse

kasteel, natuur, cultuur en meer

DOMEIN DE RENESSE VZW

Sinds de oprichting in 1985 is Domein de Renesse vzw uitgegroeid tot een bruisende socio-culturele vereniging met een hart voor erfgoed, natuur en cultuur. We willen bovendien de toeristische troeven van onze gemeente in de kijker zetten. Domein de Renesse vzw wordt vandaag gedragen door een ploeg van meer dan 100 enthousiaste vrijwilligers.

Geniet van ons gezellige kasteelcafé met buiten-terras (open op zondag en maandag van 13u tot 18u (in de winter op maandag van 13u tot 17u)), ontdek het mooie park en neem deel aan tal van interessante activiteiten voor jong en oud (zoals boekenmarkten, gidsbeurten, kindervertellingen en concerten). Je kan de mooie zalen van het kasteel ook huren, voor o.a. feesten, fotoreportages, vergaderingen en recepties.

DOMEIN DE RENESSE VZW

 Lierselei 30, 2390 Oostmalle

 03 311 55 91

 www.domeinderenese.be

 info@domeinderenese.be

NAJAARSKLASSIEKERS

KUNSTENAARSWEEKEND

ZA 8/10 en ZO 9/10 van 10u tot 18u

Een heerlijk artistiek weekend waarin verschillende lokale kunstenaars hun meesterwerken tentoonstellen.

Toegang: gratis

BROCANTE

ZA 5/11 en ZO 6/11 van 10u tot 17u

Kom snuisteren tussen allerlei curiosa uit grootmoeders tijd. De verschillende standhouders hebben een prachtig assortiment, met o.a. kunst, meubeltjes, snuisterijen, lusters, antiek, ... Nostalgie troef! **Toegang:** €2 (gratis voor leden van Domein de Renesse vzw)

KUNST ALS HOBBY

**ZA 26/11 van 13u tot 17u
en ZO 27/11 van 10u tot 17u**

'Kunst Als Hobby' is een fijne ideeënbeurs voor de komende feestdagen met eigengemaakte creaties die te koop aangeboden worden.

Toegang: gratis

KERST AAN HET KASTEEL

van 26/12 tot 30/12 van 16u tot 20u

Tijdens Kerst aan het Kasteel is het kasteelcafé van maandag 26 tot vrijdag 30 december elke namiddag open. Meer verklappen we voorlopig nog niet! Hou onze website en sociale media in de gaten.

NIEUWJAARKEZOETE

ZA 31/12 in de voormiddag

Alle kinderen zijn welkom om op 31 december het oude jaar uit te zingen in het kasteel. Opgelet: ons kasteelspook komt ook wel eens graag meeluisteren naar de zangertjes!

Er staan uiteraard nog zoveel andere activiteiten op de planning: van interessante lezingen tot een nieuwe taxatiedag. Bekijk onze volledige activiteitenkalender op www.domeinderenese.be

Felinea yoga & coaching & relaxatie

www.felinea.be

individueel of in kleine groepjes

Yoga & relaxatie
Natuurcoaching
Stress & Burnout coaching

Felicia Van Hoof
felinea@skynet.be
Tel: 0472 24 66 25
Brakkebos 11 2980 Halle-Zoersel

“De natuur heeft geen haast en toch komt alles tot stand” *Lao Tse*

TAVERNE - KOFFIEHUIS - IJSSALON

de Comme

Lierselei 8 2390 Oostmalle
tel. & fax 03/312.03.13

BARTELS
DRUKKERIJ

ONTWERP DRUKWERK PRINT

www.drukkerijbartels.be

Drukkerij Bartels
Steenweg op Turnhout 42
2330 Merksplas
info@drukkerijbartels.be
0475 455 777

**AFFICHES
DRANKBONNEN
INKOMKAARTEN
FLYERS
BROCHURES
STICKERS
GEBOORTEKAARTJES**

HORTA WESTMALLE

JE PARTNER VOOR TUIN & DIER

Sponsors

HORTA Westmalle • Jacobin

Antwerpsesteenweg 383 • 2390 Westmalle
T. 03 312 04 36 • westmalle@horta.org

• HORTA •
TUIN & DIER

www.horta.org

Oostmalsesteenweg 355/357

2310 RIJKEVORSEL

Tel. 03/312.03.75

info@oris-wuyts.be

www.oris-wuyts.be / www.oris-wuyts-tuin.be

2BOOTS
Coaching
www.2boots.be

Privé of Zakelijk
Alleen of in team

Natuurcoaching
Stress & Burnout coaching
Loopbaan coaching
met Loopbaan cheques VDAB

i.s.m.

Inverde

LOOPBAANCHEQUE

VERDRIJBAAR VIA
VDAB.BE/LOOPBAANCHEQUES

Peter Massy
Coach – Trainer
peter@2boots.be
Tel: 0487 906 180

Nextstep Coaching Violetlaan 34 - 2980 Zoersel

Sponsors

GREENHOUSES & GARDEN PAVILLIONS

Op naar een groenere wereld.
Maak jij het verschil? Start in eigen tuin!

Sponsors

Aveve Brecht bv
Lessiusstraat 78
2960 Brecht

Aveve Malle
Antwerpsesteenweg 51
2390 Malle

WWW.ACD.EU

Uw biologische verswinkel!

Van de Wervelaan 10 - 2970 Schilde
Tel. 03 384 09 66 - Fax. 03 384 20 16
E-mail: schilde@bioshop.be www.bioshop.be

Uw partner in gezonde voeding!

Joris Vleugels bv
Tuin- & landschapsarchitect
boomverzorging

TUIN - LANDSCHAP - OPENBARE RUIMTE - BOOMVERZORGING

Blijkerijstraat 35 - 2390 Oostmalle
info@jorisvleugels.be
www.jorisvleugels.be

BIODYVINO

partner van Natuurpunt

Website

www.biodyvino.be

Het grootste assortiment

biologische, biodynamische

en Natuurwijnen in België

Zetel: ZOERSEL, Ten Hoflaan 22 Tel. 03-312 24 38

Magazijn: AARTSELAAR, Schelselei 15 C

Biologische boerderijwinkel

- Verse groenten en fruit
- Veel eigen teelt
 - Verse eieren
- Biologisch brood
 - Zuivel
 - ...

Openingsuren:
dinsdag 10-20uur
vrijdag 10-18uur
zaterdag 8.30-16 uur

Heidsiebaan 22
2390 Westmalle

Contact:
03/502 92 99
 wijngaardhof
Wijngaardhof@outlook.com

